

Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven

Haven 27-29 te Vollenhove
Gemeente Steenwijkerland

Opdrachtgever

Romond Bouwgroep B.V.
Industrieweg 7
8325 DA Vollenhove

Projectnummer

Synthegra Rapport S100199

Kenmerk

S100199

Status:

Projectleider
dr. T.A. Spitzers
Autorisatie:
dr. T.A. Spitzers

definitief

Paraaf

datum

28-04-2011

Project : Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Haven 27-29 te Vollenhove
Kenmerk : S100199

Afbeelding voorblad: Overzicht van werkput 2 noordwaarts gezien richting Kerkplein

Colofon

Opdrachtgever: Romond Bouwgroep B.V.
Projectnummer: S100199
Titel: Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Haven 27-29 te Vollenhove
Datum: 28-04-2011
Projectleider: dr. T.A. Spitzers
Auteurs: dr. T.A. Spitzers
Tekenaar: dhr. J. Heersink
Autorisatie: dr. T. A. Spitzers
Druk: Synthegra bv, Doetinchem
ISSN: 1874-9771

Synthegra bv

Doetinchemseweg 61a, NL-7007 CB Doetinchem
Telefoon +31 (0)88 81 81 981, Fax +31 (0)88 81 81 989, Internet: www.synthegra.nl
Bankrelatie Rabobank, nr. 106263412, BTW nr. NL819631288B01, HR 01115557

© Synthegra bv, 2011

INHOUD

Administratieve gegevens	4
1 Inleiding	5
1.1 Ligging en huidige situatie plangebied	5
1.2 Onderzoekskader	5
1.3 Onderzoeksdoel en vraagstellingen	6
1.4 Onderzoeksmethodiek	6
2 Vooronderzoek	9
2.1 Methode	9
2.2 Landschappelijke ligging	9
2.3 Archeologische en historische context	9
2.4 Resultaten van het inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen	10
3. Resultaten van het onderzoek	11
3.1 Werkput 1	11
3.2 Werkput 2	13
4 Synthese en beantwoording van de onderzoeksvragen	17
4.1 Synthese	17
4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	19
5 Archeologische waardering en selectieadvies	21
5.1 Waardering volgens specificatie VS 06	21
5.2 Selectieadvies volgens specificatie VS 07.	22
Literatuur	24
Bijlagen:	
Bijlage 1: Puttenkaart	
Bijlage 2: Allesporenkaart	
Bijlage 3: Profieltekeningen	
Bijlage 4: Vondstdeterminatielijst	

Project : Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Haven 27-29 te Vollenhove
Kenmerk : S100199

Administratieve gegevens

Toponiem	: Haven 27-29
Plaats	: Vollenhove
Gemeente	: Steenwijkerland
Provincie	: Overijssel
Projectnummer	: S100199
Bevoegde overheid	: Gemeente Steenwijkerland
Opdrachtgever	: Romond Bouwgroep B.V.
Uitvoerende instantie	: Synthegra bv
Datum uitvoering veldwerk	: 16-11-2011
Uitvoerders veldwerk	: dr. T.A. Spitzers (senior archeoloog; drs. H. Leuvering (fysisch geograaf; dhr. P. Wemerman (veldtechnicus)
Onderzoeksmelding (ARCHIS)	: 43864
Datum onderzoeksmelding	: 08-11-2010
Kaartblad	: 21B
Periode	: Late Bronstijd - Middeleeuwen
Oppervlakte	: 1000 m ²
Grondgebruik	: Bebouwing en erven
Geologie	: Stuwwal
Geomorfologie	: Stuwwal
Bodem	: Bebouwde kom
Depot	: Documentatie en vondsten zullen worden aangeleverd aan het Provinciaal Depot van Overijssel te Deventer.

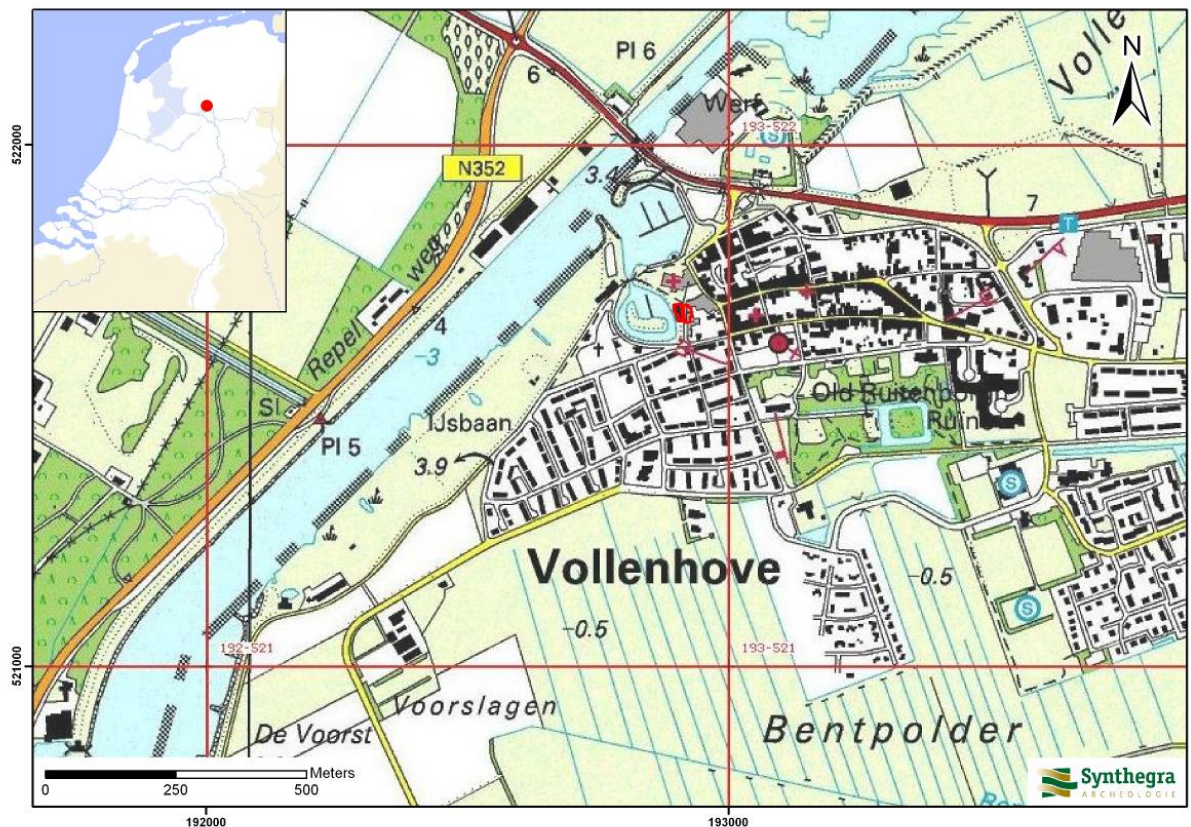
De onderzoekslocatie wordt omsloten door de volgende vier coördinaten:

noordwest	X: 192894	Y: 521694
noordoost	X: 192930	Y: 521692
zuidoost	X: 192930	Y: 521658
zuidwest	X: 192894	Y: 521661

1 Inleiding

1.1 Ligging en huidige situatie plangebied

Het plangebied is circa ca. 1000 m² groot en ligt in de historische stadskern van Vollenhove ten oosten van de binnenhaven ter weerszijden van de straat “Haven” tussen het Kerkplein en De Voorst (afbeelding 1.1). Het plangebied is samengesteld uit twee delen, van elkaar gescheiden door de straat “Haven”. Het westelijk deel ligt ingeklemd tussen de Binnenhaven en de westzijde van de straat Haven en wordt aan de noordzijde begrensd door het Kerkplein. Het oostelijk deel grenst aan de oostzijde van de straat “Haven”, wordt aan de noordzijde begrensd door de bebouwing van Kerkplein 8, aan de zuidzijde door Haven 9 en aan de oostzijde door het achtererf van Kerkplein 10. Het plangebied lag ten tijde van het onderzoek braak na de sloop van bebouwing tot op het maaiveld. Het straatniveau ligt op circa 4,20 m + NAP (Normaal Amsterdams Peil)¹.

Afbeelding 1.1: Het plangebied op de Topografische kaart van Nederland 1:25.000 aangegeven met het rode kader.²

1.2 Onderzoekskader

Synthegra heeft in opdracht van Bouwbedrijf Rook B.V. een archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op een terrein ter weerszijden van de Haven in de binnenstad van Vollenhove (afbeelding 1.1). De aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen ontwikkeling van nieuwbouw. Vanwege de ligging in de middeleeuwse stadskern kunnen vanaf het maaiveld archeologische resten worden verwacht. In beide delen van het

¹ Hoogte van de stoeprand gemeten tijdens het veldwerk.

² Topografische dienst Nederland 1998.

plangebied worden bouwputten uitgegraven tot een diepte van ca. 70 cm onder het straatniveau (3.49 m + N.A.P.).

Door de graafwerkzaamheden die zullen gaan plaatsvinden, kunnen eventueel aanwezige archeologische waarden verloren gaan. Daarom is vanwege de regelgeving van de overheid voorafgaand aan de graafwerkzaamheden archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.2³. Het veldwerk is uitgevoerd op 16 november 2010.

De uitgangspunten en randvoorwaarden voor dit onderzoek zijn vastgelegd in het Programma van Eisen (PvE) dat is opgesteld door drs. M Nieuwenhuis.⁴ Dit PvE is namens gemeente Steenwijkerland getoetst en goedgekeurd door drs. S. Wentink. De bevoegde overheid, de gemeente Steenwijkerland, zal de resultaten van het proefsleuvenonderzoek toetsen en een selectiebesluit nemen.

1.3 Onderzoeksdoel en vraagstellingen

Het doel van het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting (zie hoofdstuk 2), die is gebaseerd op het bureau- en booronderzoek. Dit omvat het vaststellen van de aan- of afwezigheid, de aard, het karakter, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van de archeologische waarden.⁵

Het door Synthegra Archeologie bv uitgevoerde inventariserend veldonderzoek in de vorm van een booronderzoek heeft wel archeologische vondsten opgeleverd, maar geen duidelijkheid over mogelijke vindplaatsen en de archeologische waarde van het plangebied. Het proefsleufonderzoek moet deze duidelijkheid wel geven.

De opdrachtgever heeft geen aanvullende doelen en wensen kenbaar gemaakt die invloed hebben op de onderzoeksopdracht.

Het programma van eisen bevat de volgende onderzoeksvragen:⁶

Zijn er archeologische resten aanwezig in het plangebied?

- o Zo ja, wat is de exacte locatie?
- o Zo ja, wat zijn de begrenzingen?
- o Op welke diepte liggen de aangetroffen archeologische resten, grondsporen en materiaal?
- o Zo ja, wat is de exacte datering?
- o Zo ja, wat is de aard van de aangetroffen resten, grondsporen en materiaal?
- o Zo ja, geef een indicatie van de fysieke kwaliteit van de aangetroffen resten, grondsporen en materiaal.
- o Zo ja, wat is de relatie van de aangetroffen resten met de omgeving?
- o Zo ja, wat was de functie van de aangetroffen resten (bv. stadsboerderij)

1.4 Onderzoeksmethodiek

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de uitgangspunten en randvoorwaarden zoals vastgelegd in het Programma van Eisen (PvE) dat is opgesteld door drs. M. Nieuwenhuis.⁷ Daarin wordt uitgegaan van de aanleg van minstens twee vlakken. Omdat daarmee een substantieel deel van het bodemarchief in het

³ SIKB 2010.

⁴ Nieuwenhuis 2010.

⁵ SIKB 2010.

⁶ Nieuwenhuis 2010.

⁷ Nieuwenhuis 2010.

plangebied feitelijk zou worden opgegraven nog vóórdat daartoe een selectiebesluit is genomen, is in overleg met drs. M. Nieuwenhuis als opsteller van het PvE en adviseur van de bevoegde overheid besloten om in de geplande proefsleuven te verdiepen tot op het eerste relevante sporenniveau en verder in elke proefsleuf op ten minste één locatie te verdiepen tot op de ongeroerde bodem. Zodoende kan inzicht worden verkregen in de horizontale en verticale spreiding en de aard van het behoudenswaardige deel van het bodemarchief.

Conform het Programma van Eisen zijn twee proefsleuven aangelegd: één ten westen van de straat en één ten oosten van de straat. Beide hadden een lengte van 9 meter en een breedte van 4 meter. De locatie van de proefsleuven is in het veld bepaald, waarbij er voor gezorgd is dat boringen 2 en 7 van het booronderzoek elk van beide binnen een proefsleuf vallen.

In het westelijk deel van het plangebied is werkput 1 direct langs de straat gelegd met het noordeinde op een afstand van 3 meter uit de noordelijk aangrenzende, te handhaven bebouwing. Op dit als talud naar de haven aflopende terrein was na de sloop van de bebouwing langs de straat tot 'één meter onder het straatniveau geen bodem meer aanwezig, met uitzondering van de meest noordelijke 6 à 7 meter. Daarom is de sleuf zo dicht mogelijk tegen de te handhaven bebouwing gelegd, met in achtneming van een marge van drie meter om verzakking te voorkomen.

In het oostelijk deel van het plangebied is werkput 2 op de in het vooronderzoek voorgestelde locatie gelegd op een afstand van twee meter oostelijk van de straat.

Het totale oppervlak van de sleuven bedraagt 72 m².

In beide sleuven is laagsgewijs verdiept tot op het eerste relevante sporenniveau, dat in op elkaar aansluitende deelvlakken op verschillende niveaus is gedocumenteerd. In werkput 1 (ten westen van de straat) is het vlak in het noordelijk deel op ca. 1 meter diepte aangelegd op het niveau waarop zich een vloeren/of brandlaag aftekende. In het zuidelijk deel is 20 tot 30 cm meer verdiept tot op de bodem van een recent gesloopte visrookoven. In het midden van dit vlakgedeelte is een 1,2 meter breed kijkgat verdiept tot in de top van de ongeroerde bodem zonder dat zich daarbij sporen aftekenden in het horizontale vlak. De stratigrafie boven het vlak in het noordelijk deel is gedocumenteerd in profielen van de volledige noordwand en de oostwand van dit deel (profiel 1.1 en 1.2). De stratigrafie onder dit vlak is gedocumenteerd in de kopse kant van het kijkgat in het zuidelijk deel (profiel 1.3).

In werkput 2 (ten oosten van de straat) is de westelijke helft van de sleuf van noord naar zuid verdiept tot op drie verschillende niveaus met relevante sporen resp. ca. 0,50, 1,10 en 2,25 m onder het straatniveau (vlak 1b, 1c en 1d). Na de documentatie van het diepste gedeelte (vlak 1d) is er van afgezien om dit vlakdeel na documentatie verder te verdiepen tot op de ongeroerde bodem vanwege het instorten van wandgedeelten en de ligging van vlak 1d niet ver boven het grondwater en ver onder het intussen bekend geworden ontgravingsniveau van de bouwputten. In de oosthelft van de sleuf is op 25 tot 40 cm onder het straatniveau een vlak met baksteenmuurwerk gedocumenteerd (vlak 1a). De stratigrafie is gedocumenteerd in de profielwand tussen de oosthelft en de westhelft (tussen vlak 1a en vlak 1c/1d: profiel 2.1.).

De vlakaanleg heeft laagsgewijs plaatsgevonden tot op het vlakniveau waarop de grondsporen zichtbaar werden en het vlak te interpreteren was. Na iedere haal van de graafmachine is het vlak op vondsten en grondsporen gecontroleerd. De sporen en lagen in het vlak zijn gecoupeerd voor zover nodig voor het bepalen van de onderlinge relaties en de aard van de sporen. De meeste sporen zijn gecoupeerd in de gedocumenteerde profielwanden.

De vondsten zijn per spoor, per laag en per segment verzameld. Alle profielen zijn gedocumenteerd en beschreven door een fysisch geograaf. Het vlak en de profielen zijn lithologisch beschreven conform de NEN 5104⁸ en bodemkundig⁹ geïnterpreteerd.

⁸ Nederlands Normalisatie-instituut 1989.

⁹ De Bakker en Schelling 1989.

Project : Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Haven 27-29 te Vollenhove
Kenmerk : S100199

Vlakken en profielen zijn gefotografeerd en ingetekend op een schaal van 1:50 . De hoogte van deelvlakken en profielen is vastgelegd. Het gebruikte meetsysteem is in het Rijksdriehoekstelsel door een erkende landmeter uitgezet.

Tijdens het veldwerk is bekend geworden dat zonder onderkeldering op palen gebouwd zal worden en de bouwputten tot op een diepte van ca. 0,70 m onder straatniveau (3,49 m + N.A.P.) ontgraven zullen worden.

2 Vooronderzoek

2.1 Methode

Tijdens het vooronderzoek is met behulp van bestaande bronnen een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied opgesteld. Dit is in eerste instantie gedaan door het raadplegen van voor de archeologie relevante (schriftelijke) bronnen. Dit betreft met name gegevens over bekende archeologische vindplaatsen in en rond het plangebied. Dit is aangevuld met historisch en fysisch-geografisch onderzoek, waarbij informatie over vroeger grondgebruik is verkregen door de analyse van historische kaarten en tevens gegevens over de geologie, geomorfologie en bodem zijn bestudeerd. De verwachting die in het bureauonderzoek is opgesteld is getoetst door een inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen.¹⁰

2.2 Landschappelijke ligging

Het plangebied ligt binnen de stadskern van Vollenhove midden op de westelijke uitloper van een hoge stuwwal uit het pleistoceen, met keileem, bedekt met een dunne laag dekzand. Deze stuwwal raakte aan het einde van de steentijd (tussen 3850 en 2750 v. Chr.) geïsoleerd door een oprukkend veenmoeras in de lage delen rondom.¹¹ In de vroege middeleeuwen breidde de Almere-lagune zich vanaf het westen geleidelijk uit ten koste van de moerassen, zodat de Vollenhoofse stuwwal als een landtong omgeven werd door uitlopers van het meer.¹² Vanaf de twaalfde eeuw zorgde de vorming van de Zuiderzee voor verdere aantasting van het veen en kwam Vollenhove aan zee te liggen.

2.3 Archeologische en historische context

Het plangebied maakt deel uit van een terrein van archeologische waarde op de Archeologische Monumenten Kaart: de middeleeuwse stadskern van Vollenhove (AMK, monumentnr. 13960). Vondsten uit de stadskern en de omgeving wijzen op bewoning van de stuwwal in de steentijd, bronstijd en de late middeleeuwen.¹³ Nog in de 10^e eeuw komt de omgeving in de historische bronnen naar voren als een dun bevolkt bosgebied. Nadat het gebied in 1010 in het beheer van het Utrechtse bisdom was gekomen, lijkt de streek in toenemende mate ontgonnen te zijn. Vanwege de drassige bodem op het keileemplateau lijkt de eerste bewoning zich vooral langs de randen van dit plateau gevestigd te hebben, zoals ook te Vollenhove het geval lijkt te zijn.¹⁴ Het dorp Vollenhove wordt in 1132 voor het eerst genoemd en in 1134 omschreven als een “aan zee gelegen plaats”.¹⁵ Vermoedelijk was ter plekke een centrale domeinhof van de bisschop gevestigd, gekoppeld aan een kleine tufstenen kerk. Deze is bij opgravingen in 1974 aangetoond onder de huidige Grote kerk, gelegen op een steenworp afstand ten noorden van het plangebied. De domeinhof heeft mogelijk naast de kerk gelegen, op de plaats waar kort vóór 1168 een bisschoppelijk kasteel was opgericht, het “Oldenhuijs”. Dit was een burcht met grachten op de locatie van de huidige binnenhaven direct ten westen van het plangebied. Er is dan ook een grote kans dat er resten van de eerste nederzetting van Vollenhove in het plangebied aanwezig zijn. Door de oprichting van het kasteel zal de nederzetting een impuls gekregen hebben als bestuurlijk centrum voor de omgeving. Zo werd ook de kerk uitgebouwd tot een kleine basiliek, passend bij een burcht.¹⁶ In 1354 verleende bisschop Jan van Arkel de nederzetting stadsrechten. De stad had een ruim opgezet rechthoekig stadsplan, dat in de noordwest hoek de bestaande burcht en de kerk omsloot. De daarbij gelegen

¹⁰ Emaus e.a 2004.

¹¹ Bongers 2010.

¹² De Mulder, Geluk e.a. 2003, 231 ff.

¹³ Bongers 2010

¹⁴ Olde Meierink 1985; Mooijweer 2007.

¹⁵ Halbertsma z.j..

¹⁶ De uitbouw van de kerk tot een basiliek in drie fasen (volgens Halbertsma z.j.) kan deel uitgemaakt hebben van één bouwplan .

nederzetting zal omgestructureerd zijn. Tot 1450 vormde de stad één van de belangrijkste bisschoppelijke residenties in het Oversticht en tot het midden van de 16e eeuw één van de belangrijkste bestuurlijke centra.¹⁷ Binnen de stadswallen werden veel adellijke residenties van bisschoppelijke ministerialen opgericht, vooral in de zuidelijke helft van de stad. Volgens een reconstructie van de toestand rond 1750 behoorde het oostelijk deel van het plangebied grotendeels tot de tuinen van twee havezathen: die van de Plattenburg in het zuiden en die van Rhemenhuizen in het noorden.¹⁸ Op de oudste kadastrale minuutplan uit 1811-1832 en de kaart van Blaeu uit 1649 is het plangebied onbebouwd, met uitzondering van het noordeinde van het oostelijk deel. Hier bevond zich de achterzijde van bebouwing langs het kerkplein. Het verdwijnen van de bestuurlijke functies uit de stad in de 16^e eeuw leidde tot achteruitgang van de stad, waarvan de economie voornamelijk gebaseerd was op verzorging van de notabelen en maar weinig op handel.¹⁹ In de 19^e eeuw kwam Vollenhove op als vissersplaats. In 1823 werden de grachten van de burcht geschikt gemaakt tot vissershaven, onder meer door een verbinding met de zee. In 1854 werd de burcht grotendeels afgebroken om plaats te maken voor een uitbreiding van de haven ten koste van het burchteiland. In 1955 verdwenen de laatste resten van de burcht. Voor de sloop was het plangebied grotendeels bebouwd langs beide zijden van de straat. Deze bebouwing is voornamelijk tussen 1867 en 1944 tot stand gekomen.

2.4 Resultaten van het inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen

Tijdens het booronderzoek zijn in het plangebied diverse archeologische indicatoren aangetroffen op uiteenlopende diepten.²⁰ Ten oosten van de straat is in boring 2 binnen de locatie van proefsleuf werkput 2 een fragment kogelpot aardewerk uit de 11^e of 12^e eeuw aangetroffen in een puinhoudende zandlaag tussen 0,80 en 1,05 m onder het maaiveld. Daaronder is tot 1,90 m onder het maaiveld grijs zand aangetroffen. Onder dit grijze zandpakket ligt een 20 cm dikke laag donkerbruin zand op een diepte van 2,10 op keileem. Ten westen van de straat is in boring 7 binnen de proefsleuf werkput 1 tussen 1,0 en 1,90 m onder het maaiveld een pakket grijs, leemhoudend zand aangetroffen met in de bovenste helft een fragment roodbakend aardewerk uit de 17^e eeuw en in de onderste helft een fragment aardewerk uit de bronstijd en een vuursteenafslag.

Deze waarnemingen doen vermoeden dat in het plangebied een ca. 2 meter dik, antropogeen opgebracht en/of geroerd bodempakket ligt, waarvan de genese en de datering onduidelijk zijn.

Bij booronderzoek direct ten zuiden van het plangebied (Haven 9 & 11) is een ca. twee meter dik pakket geroerde grond aangetroffen op natuurlijke keileem.²¹ De bovenste meter van dit pakket bevatte veel (sub)recent vondstmateriaal. In de onderste meter van het pakket is tussen 1,00 en 1,60 m onder het maaiveld vondstmateriaal uit de periode van ca. 1250 tot 1550 na Chr. aangetroffen en tussen 1,60 en 1,90 onder het maaiveld een fragment laat kogelpot-aardewerk of vroeg grijsbakend aardewerk (ca. 13^e -14^e eeuw).

¹⁷ Emaus e.a. 2004

¹⁸ Olde Meierink 1985, afb. 5.

¹⁹ Emaus e.a. 2004

²⁰ Emaus e.a. 2010.

²¹ Bongers 2010, 11-12.

3. Resultaten van het onderzoek

In het hierna volgende worden de profielen en vlakken in hun onderlinge samenhang geanalyseerd per werkput. De datering van de aangetroffen resten wordt bemoeilijkt doordat daterend vondstmateriaal uiterst schaars is.

3.1 Werkput 1

Afbeelding 3.1: Werkput 1 noordwaarts gezien met op de voorgrond profiel 1.3 met ophogingspakket op keileem; daarachter het noordelijk deel van vlak 1 met een laag secundair gestorte, verbrande leemen het onderste gedeelte van profiel 1.1 (achtergrond bovenaan de foto) en profiel 1.2 (rechts).

Aan de basis van de stratigrafie ligt zandige keileem met in de bovenste 10 cm een concentratie van roestvlekken (profiel 1.3, laag 6 en 5; afb. 3.1). De top van deze natuurlijke C-horizont wordt op 2,28 m+ N.A.P. afgedekt door een 70 cm dik ophogingspakket van grijs, licht humeus, siltig zand met houtskoolsporen (profiel 1.3, laag 4 en 3). Dit pakket wordt naar boven geleidelijk humeuzer en minder siltig. De onderste 15 cm (profiel 1.3 laag 4) is licht grijs, minder humeus, sterk siltig en bevat brokjes keileem en vuursteenkiezels.

Het 50 cm dikke pakket daarboven is minder siltig maar wordt naar boven geleidelijk donkerder van kleur en humeuzer en lijkt daarmee over te gaan in een begraven A-horizont. Zowel onderin, als bovenin zijn baksteenresten aangetroffen. Het pakket kan in de late middeleeuwen of vroege nieuwe tijd zijn opgebracht.

Op de humeuze bovenzijde van dit pakket ligt een 10 tot 15 cm dikke laag gemengde, verbrande leem (spoor 4). De aanwezigheid van natuurstenen en vooral relatief grote houtskoolbrokken, die in kleine concentraties door de verbrande en onverbrande leem gemengd waren, doet vermoeden dat deze laag de stort van een verbrand huis bevat, dat in leem en hout was opgebouwd. De stortlaag tekende zich in de noordelijke helft van het vlak af. De noordelijke begrenzing lag op 3 meter uit het noordeinde van de sleuf en de westelijke begrenzing op 3 meter uit de oostwand van de sleuf. De laag zet zich in de richting van de huidige straat voort in de oostwand. Op één meter ten zuiden van de noordgrens was het blootgelegde deel van de laag verstoord door de insteek van een recent afgebroken rookoven. Langs de westrand van deze verstoring zijn kleine resten van de laag nog tot twee meter vanaf de noordgrens waargenomen. De laag lijkt, samen met de humeuze bovenzijde van het onderliggende ophogingspakket, een oud maaiveld aan te duiden, zonder dat ter plekke van de sleuf bebouwing aangetoond is.

In de noordoosthoek van de sleuf lijkt de laag doorsneden door een grote kuil (spoor 1). Deze is opgevuld met donker grijsbruin, humeus, lemig zand. Over de vulling van deze kuil ligt een ca. 6 cm dikke laag gele leem (profiel 1.1 laag 5, profiel 1.2 laag 3). Dit kunnen de resten van een leemvloer zijn, waarvan de zuidwesthoek in de sleuf aangesneden is. In profiel 1.1. verdunt de laag zich op 1 meter uit het noordeinde tot een niet herkenbaar loopvlak. In het noordprofiel (profiel 1.2) gaat de laag op 1,60 meter uit de oostwand over in een westwaarts afhellend loopvlak met vertrapte brokjes leem (laag 4).

Afbeelding 3.2: Profiel 1.2 (noordwand).

De vloer wordt afgedekt door een 10 tot 20 cm dikke laag donkergrijsbruin humeus zand. Daaroverheen ligt een tweede laag gele leem. Deze tekende zich in de oostwand (profiel 1.2 langs de straat, laag 3) tot 2,4 meter uit het noordeinde van de sleuf af als een 8 cm dikke vloerlaag. In de sleuf zelf is in het noordprofiel (profiel 1.1) en bij het verdiepen in het vlak één tot anderhalve meter uit de oostwand slechts de rand of

overgangszone van deze laag gevonden, waarin grijze, humeuze grond en gele leemlenzen vertrappt en vermengd zijn. Hier lijkt de westrand van een vloer aangetroffen te zijn, die verder onder de huidige straat ligt. Sporen van een gebouwconstructie in de vorm van balkindrukken of paalsporen ontbreken bij beide vloeren.

Afgezien van de baksteensporen in het onderliggende ophogingspakket is geen daterend vondstmateriaal aangetroffen. Wanneer de vloeren deel uitmaakten van bebouwing, dan zou het ontbreken van bebouwing ter plaatse op alle kaarten vanaf de 16^e eeuw het vermoeden doen rijzen dat deze uit de late middeleeuwen dateert. Daarbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat de kaart van Jacob van Deventer uit het derde kwart van de 16^e eeuw, hoewel doorgaans betrouwbaar, ter plekke erg schetsmatig is. De betrouwbaarheid van de kaart van Blaeu uit 1649 is voor dit soort bebouwingsdetails wisselend.

De tweede leemvloer gaat westwaarts van de randzone over in een talud met een helling van 20 % naar de haven/voormalige burchtgracht. Over dit talud is in de tweede helft van de 19^e eeuw een 60 cm dik grondpakket opgeworpen (profiel 1.2, laag 2 en 3), dat vanaf 2,5 m uit de oostwand van de sleuf overgaat in een horizontaal vlak, zo'n 15 tot 30 cm boven de bovenste vloerhorizont (3,90 m + N.A.P.). Boven deze leemvloeren bestond de oostwand van de sleuf vertoonde boven de leemvloeren, vanaf 3,55 m + N.A.P., hoofdzakelijk muurwerk en een betonvloer van de recent gesloopte bebouwing, die ter plekke van de sleuf lag. Het niet onderzochte terreingedeelte ten noorden van de sleuf en van deze bebouwing is nog eens 50 cm opgehoogd tot aan een betonvloer, waarvan de bovenzijde op het straatniveau aansluit. Vanaf 6,20 m ten zuiden van het noordprofiel is de bakstenen vloer van een gesloopte visrookoven aangetroffen op 2,75 m + N.A.P. De visrookoven was gemetseld met machinale baksteen van 22,5 x 11 x 5,5 cm in portlandcement en is daarmee in of na het laatste kwart van de 19^e eeuw te dateren. De bodem van de visrookoven was bedekt met houtskool.

3.2 Werkput 2

Op de bodem van het diepst ontgraven zuidwest deel van de sleuf (vlak 1d) is op 2,10 m + N.A.P. (ruim 2 meter onder straatniveau) de bovenzijde van grijswit, grijs gevlekt, siltig zand aangetroffen (profiel 2.1. laag 8, vlak 1d, spoor 17 en 9). Dit is geïnterpreteerd als een door bioturbatie geroerde overgangshorizont van een begraven A-horizont naar het ongeroerde moedermateriaal, dat uit dekzand bestaat. Restanten van deze voormalige A-horizont, het oorspronkelijke, middeleeuwse maaiveld, zijn te zien in spoor 16 en 10. Deze tekenen zich in het vlak af als een bruinige, dagzomende zandbaan resp. langs de noord- en de zuidzijde van een twee tot 2,5 meter brede depressie of geul. Spoor 10 langs de zuidzijde bevat sporen houtskool, die afkomstig kunnen zijn van het verbranden van begroeiing. De bodemkleuren wijzen op een relatief nat, zuurstofarm milieu, dat bij een wisselende grondwaterstand soms onder de grondwaterspiegel staat en soms daar net boven. Het laatste was het geval tijdens het onderzoek. Vermoedelijk stagneert van boven komend grondwater op keileem niet ver onder het vlakniveau.

De randen van de depressie verlopen slingerend in noord-zuid richting. Er lijkt daarom sprake van een natuurlijke, mogelijk ondiepe laagte of welving in het oorspronkelijk dekzandoppervlak. De laagte is door mensen opgevuld met diverse lagen gevlekt, humeus vervuild, kleilig tot lemig zand, waarin houtskoolresten, baksteensporen en een enkel fragment botmateriaal zijn aangetroffen (spoor 11 en 13 – 15). Het voorkomen van baksteensporen in de vullagen doet vermoeden dat de depressie na 1200 na Chr. is opgevuld.

De vullagen worden doorsneden door een kuil, waarin resten bot, daklei en houtskool zijn aangetroffen (spoor 12). De kuil, de vullagen en de natuurlijke bodem worden afgedekt door een 50 tot 60 cm dik ophogingspakket van grijs, licht humeus dekzand (profiel 2.1 laag 7) met incidentele kiezelstenen, houtskoolresten en resten daklei. Dit is waarschijnlijk in één keer opgebracht. In tegenstelling tot het op vergelijkbare diepte aangetroffen ophogingspakket in werkput 1 is dit pakket van onder tot boven vergelijkbaar van kleur en humusgehalte en aan de bovenzijde scherp begrensd naar de daarop liggende, humeuze laag. In dit ophogingspakket is een bodemfragment van een kan of pot met standring aangetroffen in pingsdorf-aardewerk uit de 12^e of eerste helft van de 13^e eeuw, een fragment daklei en een fragment van een rundermetatarsus. Het voorkomen van baksteensporen in de onderliggende vullagen maakt het waarschijnlijk dat de ophoging na 1200 heeft plaatsgevonden.

Afbeelding 3.3.: Werkput 2 vlak 1d met opgevulde, natuurlijke depressie.

Het ophogingspakket wordt op ca. 2,60 m + N.A.P. afgedekt door een 10 tot 15 cm dikke laag zwart humeuze, modderige grond met diverse resten daklei, baksteenbrokken en aardewerk (profiel 2.1. laag 6). Onder de aardewerkresten is een tweede bodemfragment van pingsdorf-aardewerk uit de 12^e of eerste helft van de 13^e eeuw en een randfragment van een kan in protosteengoed-aardewerk uit de 13 eeuw. Verder is een fragment van een baksteen of daktegels geborgen met een vroeg aandoend, middeleeuws baksel, dat goed in de 13^e eeuw gebakken kan zijn. Het baksel vertoont enige gelijkenis met zeldzame voorbeelden van nog oudere bakstenen of daktegels uit de 9^e tot 12^e eeuw. Het aangetroffen fragment lijkt van een baksteen, maar zou ook van een minstens 4 cm dikke, vlakke daktegels naar Romeins model kunnen zijn. Ook is de helft van een bouwsteen in tufsteen geborgen met een breedte van 10,5 en een hoogte van 8 cm. Met deze maten kan de steen in metselwerk gecombineerd zijn met 13^e eeuwse bakstenen. De laag zou afkomstig kunnen zijn van de bodem van de nabijgelegen burchtgracht. Hij markeert in elk geval een onderbreking van de ophoging van het terrein. De laag was homogeen van onder tot boven en lijkt niet gedurende een lange periode aan het oppervlak gelegen te hebben. Een duidelijke, compacte, ingelopen horizont ontbreekt.

De zwart humeuze laag wordt afgedekt door een tweede, 60 cm dik ophogingspakket, bestaande uit drie tot vier lagen gevlekt, lichtgrijs tot grijs-wit/beige dekzand, die in één ophogingscampagne kort na elkaar zijn opgebracht (laag 6). De bovenzijde van dit pakket ligt op 3,20 tot 3,30 m + N.A.P.

Aan de noordzijde van vlak 1c ligt deze ophoging (spoor 20) op 3,05 tot 3,00 m + N.A.P. over een laag oranje, verbrande leem (spoor 23). Deze harde, compacte, nog geen 10 cm dikke laag kan een leemvloer zijn geweest. Opmerkelijk is dat de laag van onder tot boven in gelijke mate verbrand is en spaarzame brokken houtskool bevat. Mogelijk is doelbewust verbrande leem gebruikt tegen optrekkend vocht. De laag ligt op donkerbruingrijs licht humeus zand met lei- en baksteenresten (spoor 24 en 25).

In het zuidelijk deel van vlak 1c wordt het ophogingspakket (spoor 20) doorsneden door een vierkante kuil van ca 70 x 70 cm, waarvan de wanden bekleed waren met een dunne laag venige plantenresten of beer (spoor 19). De kuil was gevuld met grijs, vervuild zand met brokjes leem en baksteen (spoor 18). Mogelijk fungeerde de kuil als beerkuil onder een gemak. Ook kan de kuil in een ambachtelijk proces bijvoorbeeld als loog- of vollerskuil gefungeerd hebben.

Over het tweede ophogingspakket is in het zuidelijk deel van de sleuf een derde ophogingspakket opgebracht met een dikte van minstens 50 cm (profiel 2.1 laag 3). Dit bestaat uit bijna schoon, beige dekzand. De bovenzijde van dit pakket ligt op 3,75 tot 3,95 m + N.A.P. en is in vlak 1a blootgelegd als een strook of funderingsbed (spoor 39 en 41) ter weerszijden van de oost-west lopende baksteenfundering spoor 40. Anderhalve meter naar het zuiden is parallel daaraan een funderingssleuf of uitbraaksleuf in het schoonzandige ophogingspakket uitgegraven (profiel 2.1 laag 1). Deze liep tot aan de straat en was gevuld met grijs zand en veel gebroken bakstenen uit de late 19^e tot eerste helft van de 20^e eeuw. De fundering is uitgebroken voor de bouw van baksteenmuur spoor 36.

Afbeelding 3.4: Overzicht van werkput 2 zuidwaarts met op de voorgrond vlak 1b met roodverbrande haard spoor 33 en daarachter vlak 1c met de vierkante kuil spoor 18/19.

Ouder dan of gelijktijdig aan de twee oudere funderingen is een grote ingraving (profiel 2.1, spoor 50) anderhalve meter ten noorden van de fundering spoor 40. Deze ingraving was minstens 1,5 bij 1,5 meter groot en het bewaard gebleven gedeelte minstens 65 cm diep. De kuil snijdt zowel het derde ophogingspakket, als het bovenste deel van het tweede ophogingspakket tot vlak boven de laag verbrande leem in vlak 1c (spoor 23). De bodem en het onderste deel van de wand waren, net als bij de pal ten zuiden daarvan gelegen vierkante kuil spoor 18/19, bedekt met een dunne laag bruine beer- of plantaardige resten. In deze laag (profiel 2.1 laag 4) zijn verschillende kleine fragmentjes Siegburger steengoed uit de 14^e-15^e eeuw aangetroffen. Daarentegen is onderin de dunne, vrijwel schone zandlaag daaronder, direct op de laag

verbrande leem, een fragment aangetroffen van een kan in Rijnlands steengoed met zoutglazuur uit de tweede helft van de 16^e of de 17^e eeuw. Het is onduidelijk of de enkele centimeters dikke laag beige, licht grijs gevlekt zand, die deze scherf afdekte, bij de insteek van de kuil hoort (profiel 2.1 laag 9), bij het derde ophogingspakket (laag 3) of bij het daaronder gelegen, tweede ophogingspakket (laag 5). De ligging van de scherf direct op de verbrande leem doet het laatste vermoeden. In elk geval is de kuil (spoor 50) na 1550 te dateren en zijn de kleine middeleeuwse steengoedscherfjes met de organische substantie secundair in de kuil terecht gekomen. De kuil lijkt eerder een ambachtelijke functie gehad te hebben, dan een functie als beerkuil onder een gemak. Voor het overige is de kuil opgevuld met gevlekt, grijs en licht geel zand met baksteenresten. Aan de straatzijde waren de kuil en de onderliggende lagen in vlak 1c verstoord door latere ingravingen (spoor 21 en 22). Het resterende deel van de kuil spoor 50 was boven vlak 1c verstoord en afgedekt door zwarte, humeuze grond (spoor 26 in vlak 1b). Daarin is onder meer een runderbegraving en een pijpenkop uit de eerste helft van de 19^e eeuw aangetroffen.

Ten noorden van deze versterking ligt in vlak 1b een komvormige haard of vloer van schuin tegen de rand liggende bakstenen met daarop hard, rood verbrande leem en houtskool (spoor 30). Deze haard ligt op een niveau van 3,70 m + N.A.P. ingebed in de bovenzijde van een laag sterk zandige, licht gele leem (spoor 27). De laatste laag kan als bijbehorende vloer gediend hebben. De laag komt in hoogte en kleur overeen met de bovenzijde van het derde, schoonzandige ophogingspakket (laag 3 in profiel 2.1).

Over de vloerlaag en haard ligt grijsgeel gevlekte, zandige leem en zand (spoor 29, 32, 34 en 46) waarin enkele op een rij liggende bakstenen zijn aangetroffen (spoor 47 in vlak 1a met de bovenzijde op 3,97 m + N.A.P.). Deze sporen zijn op hun beurt weer ouder dan zowel de zwartzandige ingraving spoor 26 met een pijpenkop uit de eerste helft van de 19^e eeuw, als de zwartzandige, humeuze grond van spoor 48, 45 en 49 die in vlak 1a, met industrieel wit aardewerk uit de tweede helft van de 19^e eeuw. In deze laatste grond is ook een grote smeetslak aangetroffen, halfsteens funderingsmuren (spoor 43) en twee veldkeien (spoor 44 en 38): allen in vlak 1a tussen 3,95 en 3,80 m + N.A.P.. De beide veldkeien lagen op een onderlinge afstand van 3,5 m met de vlakke bovenzijde op 3,80 m + N.A.P.. Zij kunnen als fundering of ondersteuning van een paal hebben gediend, die deel uitmaakte van een gebouwconstructie.

4 Synthese en beantwoording van de onderzoeksvragen

4.1 Synthese

In werkput 2 ten oosten van de straat is het terrein vanaf 2,25 meter onder het niveau van de huidige stoep tot ca. 3,75 m + N.A.P. na de 12^e eeuw opgehoogd in drie fasen met pakketten relatief schoon zand van elk 50 tot 60 cm dik 1,65 m. De datering van deze drie grote ophogingen lijkt te liggen tussen 1200 en ca. 1600 maar is onzeker omdat het weinige daarin aangetroffen vondstmateriaal met de grond van elders aangevoerd kan zijn. Evenmin is duidelijk in hoeverre de ophogingsfasen door een langere periode gescheiden werden. Aanwijzingen daartoe ontbreken en duidelijke sporen van bebouwing en bewoning zijn met zekerheid alleen op en door het bovenste ophogingspakket vastgesteld. Deze sporen zijn aangetroffen op een hoogte van zowel ca. 3,00 m + N.A.P. als ca. 3,70 m + N.A.P. Een uitzondering daarop vormt een kuil onder de eerste ophoging op ca. 2,00 m + N.A.P.. Terwijl dit spoor in de eerste helft van de 13^e eeuw lijkt te dateren, zijn de sporen boven de drie zandige ophogingspakketten na 1550 te dateren.

Anders dan de drie eerste ophogingen is na 1850 een vierde ophogingspakket op meer onwillekeurige wijze ontstaan door intensieve bewoning van het plangebied.

Alleen in het noorden van de sleuf (vlak 1b) zijn sporen van bebouwing van vóór 1850 gevonden. Deze bestaan uit resten van een leenvloer met een haard op ca. 3,70 m + N.A.P.. In de zuidhelft van de sleuf zijn alleen sporen aangetroffen die op achtererven verwacht kunnen worden. Deze bestaan uit diverse kuilen met uiteenlopende, deels mogelijk ambachtelijke functie. Daarnaast is in de zuidhelft een door mensen opgevulde, natuurlijke depressie aangetroffen.

In de sleuf zijn op twee niveaus relevante sporen vastgesteld: één boven en in de drie grote ophogingen tussen 3,00 en 3,70 m + N.A.P. en één daaronder op ca. 2,00 m + N.A.P. Op het niveau van de vondstlaag tussen de eerste en de tweede ophoging (ca. 2,60 m + N.A.P.) met 12e en 13e eeuws afval zijn in het ontsloten gedeelte geen sporen vastgesteld. Tussen 3,80 en 4,00 m + N.A.P. zijn voornamelijk sporen aangetroffen van bebouwing na 1850. Op ca. 3,70 m + N.A.P. zijn op de bovenzijde van het derde, relatief schoonzandige ophogingspakket uiteenlopende sporen aangetroffen, die te dateren zijn tussen ca. 1550 en ca. 1850/1890. Op dit niveau, ca. 20 cm boven het geplande ontgravingsniveau van de bouwputten, zijn tussen de laat 19^e tot vroeg 20^e eeuwse funderingsmuren resten van oudere bebouwing aanwezig uit vermoedelijk de 19^e eeuw, maar ook mogelijk nog oudere sporen, zoals een leenvloer met bakstenen haard. De genoemde oudere bewoningssporen reiken deels tot op een diepte van ca. 3 m. + N.A.P.

Op het onderste sporenniveau, dat op ca. 2,00 m + N.A.P. onder de eerste grote ophoging ligt, is een kuil door een waarschijnlijk na 1200 dichtgegooid natuurlijke depressie gegraven. De humeuze vondstlaag op ca. 2,60/2,70 m markeert een mogelijk kortstondige onderbreking van enkele maanden tot enkele tientallen jaren tussen twee grotere terreinophogingen. Deze onderbreking kan in de 13^e eeuw hebben plaatsgevonden. Het is goed mogelijk dat het vondstmateriaal uit de 12^e en 13^e eeuw, dat in de beide onderste niveaus is gevonden, secundair gedeponeerd is. Dit kan in de 13^e eeuw zijn gebeurd maar ook later. In elk geval wijst het vondstmateriaal er wel op dat in de 12^e en 13^e eeuw bijzondere, stenen gebouwen in de omgeving gebouwd zijn, waarin al vroeg baksteen en tufsteen gebruikt is, bijvoorbeeld in de kerk en/of de burcht. Ook het aangetroffen aardewerk, hoe gering ook in aantal, afkomstig van geïmporteerde kannen, behoorde niet tot de gebruikelijke boereninventaris in die tijd.

Ten westen van de weg ligt de basis van het antropogene lagenpakket op vergelijkbare diepte als in het oostelijk deel van het plangebied. De dikte van dit pakket, bij de straat ca. 2 meter, neemt westwaarts snel af. Relevante archeologische sporen van vóór 1850 zijn aangetroffen tussen 2,90 en 3,55 m + N.A.P.. Deze bestaan uit de westelijke rand van diverse leenvloer-niveaus. De horizontale spreiding van deze archeologische resten is beperkt tot een strook van 7 meter lengte en 1,5 tot 3 meter breedte in de noordoosthoek van het westelijk deel van het plangebied. Daterend vondstmateriaal ontbreekt. De datering van deze vloerniveaus zal te vergelijken zijn met die van op vergelijkbare diepte aangetroffen resten ten

oosten van de weg. Historisch kaartmateriaal maakt een datering vóór 1811-1832 zeker en doet een datering vóór 1650 vermoeden.

Boven, en westelijk naast dit sporenniveau liggen ophogingen van na 1850. Daaronder ligt, vergelijkbaar met het oostelijk deel van het plangebied, een 50 tot 60 cm dik, relatief schoon zandig ophogingspakket. Ook daarvan is de datering onbekend en mogelijk te vergelijken met die van soortgelijke ophogingen in werkput 1 ten oosten van de weg.

Onder dit ophogingspakket zijn geen sporen aangetroffen en de kans daarop lijkt beperkt. Het natuurlijke zanddek ontbreekt hier en de top van de keileem ligt direct onder de antropogene lagen op een duidelijk hoger niveau dan 10 meter zuidoostelijk in werkput 2. Een natuurlijk zanddek kan verwijderd zijn ten behoeve van infrastructurele werkzaamheden voor bijvoorbeeld de burchtaanleg. Een eventueel sporenniveau van de oudste nederzetting zou daardoor op zijn minst deels verdwenen zijn. Een zanddek kan ook van nature ontbroken hebben. Het oorspronkelijk oppervlak lijkt hoe dan ook richting burchteiland opgelopen te hebben en droger te zijn geweest. Dit strookt met de hypothese, dat de oudste nederzetting ter weerszijden van de kerk op de rand van het keileemplateau gelegen heeft ten noordwesten van het plangebied.

Ook op de hoogtekaart, gebaseerd op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is te herkennen dat het huidige bodemoppervlak ter plaatse van het onderzoeksgebied een noordwestwaarts oploopt.²² Op deze kaart is ook een ringwalvormige verhoging rond de haven c.q. voormalige burchtgracht te zien. Deze kan het restant zijn van een natuurlijke keileembult, waarvan het centrum ten behoeve van de burchtaanleg afgegraven en verlaagd is. Het kan ook het overblijfsel zijn van een door mensen opgeworpen, ringvormige wal. In het laatste geval stelt zich de vraag naar het doel daarvan. De wal kan als onderdeel van de burchtaanleg rond de gracht zijn opgeworpen. In de 12^e en 13^e eeuw was het niet ongebruikelijk dat rond een cirkelvormig tot ovaal burchteiland meerdere concentrische grachten aangelegd werden met tussenliggende wallen. Diverse steunpunten van de bisschop van Utrecht in het Oversticht zijn volgens dit principe aangelegd. Ook de kort na 1204 aangelegde burcht in het niet ver van Vollenhove gelegen Kuinre bevatte meerdere concentrisch rond een min of meer cirkelvormig burchteiland gelegen grachten. Deze burcht is, net als die van Vollenhove in de tweede helft van de 12^e eeuw gesticht als steunpunt van de bisschop van Utrecht.²³

Het plangebied ligt op het traject van de op de hoogtekaart te herkennen ringwalvormige verhoging. De in het plangebied aangetroffen, dikke, schoonzandige ophogingspakketten kunnen deel uitmaken van een aarden wal, die bij een ombouw of nieuwbouw van de burcht in de 13^e eeuw is opgeworpen. Een datering rond 1200, in de zelfde periode als de herbouw van de burcht van Kuinre, zou passen bij het in de wal aangetroffen aardewerk. Baksteen of in klei gebakken dakbedekkingsmateriaal, zoals aangetroffen, was echter vóór 1225/1230 hoogst uitzonderlijk in Nederland. De Utrechtse bisschop kan daarover beschikt hebben. De opgravingsvondsten in de Grote Kerk te Vollenhove wijzen op een bijzondere status van het daar blootgelegde, 12^e eeuwse kerkgebouw. Waarschijnlijk aangelegd in de eerste helft van de 13^e eeuw, lijkt de veronderstelde wal in de 16^e eeuw buiten functie te zijn geraakt en deel uit zijn gaan maken van de erven langs het Kerkplein. Van daaruit kunnen achterbouwsels en bijgebouwen op de wal of het talud zijn gebouwd, die niet op de historische kaarten staan aangegeven. Dit proces is vermoedelijk gepaard gegaan met enige mate van verval geleidelijke aftopping en opvulling van lagere delen. Het feit dat de wal ter plekke van het plangebied niet op de kaart van Jacob van Deventer staat aangegeven, doet vermoeden dat dit zich vóór ca. 1575 heeft voltrokken.

Desondanks lijkt het veronderstelde wallichaam in het oostelijk deel van het plangebied in het zuidelijk deel van werkput 2 met drie ophogingspakketten over een hoogte van 1,65 m in de bodem bewaard zijn gebleven tussen 2,10 m en 3,75 m + N.A.P.; in het uiterste zuiden van de sleuf zelfs tot 3,90 m + N.A.P.. Tien meter naar het noordwesten zou de wal in het westelijk deel van het plangebied slechts een dikte van 70 cm hebben gehad met slechts één ophogingspakket. De humeuze bovenlaag op dit pakket zou kunnen corresponderen met de vondstrijke humeuze laag tussen het eerste en tweede ophogingspakket in het zuiddeel van werkput

²² Bongers 2010, fig. 3.

²³ <http://www.kasteleninoverijssel.nl/pages/kuinre.htm>

2. De laag verbrande leem, die in beide werkputten op 3,05 m + N.A.P. op stratigrafisch vergelijkbare positie is aangetroffen over een humeuze laag, kan ook deel uit gemaakt hebben van de walophoging. De baksteenresten, aangetroffen in de vulling van de natuurlijke depressie onder de ophogingspakketten, geven aanleiding tot het vermoeden, dat ook de opvulling van die depressie deel uitmaakte van het opwerpen van de mogelijke wal. Dat zou wel de vraag oproepen naar de functie van de kuil die onder de wal is gegraven en weer dichtgeworpen tussen het tijdstip van het opvullen van de depressie en het opbrengen van het eerste zandpakket van de wal. De kuil ligt strategisch onder het vermoede midden van de wal waar deze de depressie kruist. Het is niet ondenkbaar dat de kuil verband houdt met een ritueel ter bescherming van de wal of de daarmee aangeduide grens, zoals de begraving van een offerdier.

Door de beperkte omvang van de onderzochte ontsluitingen en de oriëntatie van de sleuven in de lengte van het vermoede waltracé blijft de exacte begrenzing en de oriëntatie van het veronderstelde wallichaam binnen het plangebied onduidelijk. De concentratie van zwartzandige ingravingen of opvullingen langs de (noord)westzijde van werkput 2 en de aanwezigheid van relatief schone zandlagen tot ca. 3,70 m + N.A.P. over de hele lengte in het midden van de sleuf doet vermoeden dat de wal, overeenkomstig de verwachting, in noord-zuidelijke richting over het terrein loopt: nagenoeg parallel aan de weg met een lichte afwijking in noordoost-zuidwestelijke richting ten opzichte van de as van proefsleuf 2. Binnen het plangebied kan de opbouw, aard, datering en waardering van het bodemarchief buiten het veronderstelde wallichaam sterk afwijken van aangetroffen deel.

De hypothese dat het veronderstelde wallichaam als onderdeel van de burchtaanleg is opgeworpen, roept nieuwe vragen op. Het impliceert dat rond de buitenzijde van de wal een tweede gracht of greppel gelegen heeft. Daarvoor is tussen de Grote kerk en de burchtgracht niet voldoende ruimte. De wal en de gracht zouden dan om de kerk heen gelopen moeten hebben.

Ook is nog niet vastgesteld dat het westelijk talud een oostelijke tegenhanger heeft, zodat uitgesloten kan worden dat er sprake is van schoonzandige terreinophogingen, bijvoorbeeld ten behoeve van de zuidelijk van het plangebied gelegen havezathe de Plattenburg. Deze is rond 1600 aangelegd op het veronderstelde waltracé: precies in de periode waaruit steengoedscherf stamt, die boven op of -in de ophoging is aangetroffen. Merkwaardig blijft verder dat de verbrande leemlaag in beide werkputten op de zelfde hoogte ligt en de waargenomen resp. te reconstrueren helling van het westtalud voor een verdedigingswal nogal flauw is.

4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

In het programma van Eisen zijn de volgende onderzoeksvragen gesteld:

Zijn er archeologische resten aanwezig in het plangebied?

- ☐ Zo ja, wat is de exacte locatie?
- ☐ Zo ja, wat zijn de begrenzingen?
- ☐ Op welke diepte liggen de aangetroffen archeologische resten, grondsporen en materiaal?
- ☐ Zo ja, wat is de exacte datering?
- ☐ Zo ja, wat is de aard van de aangetroffen resten, grondsporen en materiaal?
- ☐ Zo ja, geef een indicatie van de fysieke kwaliteit van de aangetroffen resten, grondsporen en materiaal.
- ☐ Zo ja, wat is de relatie van de aangetroffen resten met de omgeving?
- ☐ Zo ja, wat was de functie van de aangetroffen resten (bv. stadsboerderij)

Binnen het plangebied zijn mogelijk de resten aangetroffen van een aarden wallichaam, dat waarschijnlijk in de eerste helft van de 13^e eeuw is opgeworpen. Dit wallichaam zou deel uitgemaakt hebben van een stelsel van grachten en wallen rond de burcht. Alleen het noord-zuid georiënteerde westtalud van de ophoging is vastgesteld in het westen van het plangebied. De oostelijke begrenzing is onbekend, zodat de breedte van het mogelijke wallichaam onbekend is en een grootschalige terreinophoging ten behoeve van bijvoorbeeld de

aanleg van de havezathe de Plattenburg rond 1600 niet uitgesloten kan worden. De top van het talud doorkruist het plangebied op een afstand van ca. 5 meter ten oosten van de weg. De basis van de ophoging ligt ca. 2,20 m onder het huidige stoepniveau op ca. 2,0 m + N.A.P. De top is ca. 5 m ten oosten van de weg in werkput 2 vastgesteld op 3,75 m tot 3,95 m + N.A.P., resp. 45 tot 25 cm onder het huidige stoepniveau. Circa 11 meter naar het westen is de top van de ophoging in werkput 1 waargenomen op 3,05 m + N.A.P.. Uitgaande van een symmetrische opbouw zou de basis van een eventuele wal in nagenoeg het hele plangebied te verwachten zijn. Langs de westrand van het plangebied gaat het talud vermoedelijk rond ca. 7 m ten westen van de weg over in het huidige haventalud. De ophoging bestaat hoofdzakelijk uit relatief schoon dekzand, met plaatselijk een laag zwart humeus zand en verbrande leem. Indien inderdaad sprake is van een verdedigingswal doet de verhouding van de resterende hoogte ten opzichte van de waargenomen breedte vermoeden dat een groot deel van de wal boven het huidige maaiveld verdwenen is. Onder het huidige maaiveld is het wallichaam of ophogingspakket goed geconserveerd. Het is slechts in beperkte mate oppervlakkig aangetast door latere ingravingen en deels afgedekt met latere ophogingen ter egalisatie van het terrein.

Op, en in de top en de flank van het wallichaam of ophogingspakket zijn sporen van bewoning en bebouwing aangetroffen van na ca. 1550 tot heden. Ten oosten van de weg liggen deze sporen tussen 3,70 m en 3,0 m + N.A.P.; ten westen van de weg liggen ze tussen 3,55 en 3,0 m + N.A.P.. Sporen van bebouwing van vóór 1850 lijken zich ten oosten van de weg tot de noordelijke helft van het plangebied te beperken en ten westen van de weg tot een 7 meter lange en anderhalve meter brede strook in de noordoosthoek. Deze sporen bestaan uit resten van enkele leemvloer-niveaus en een met baksteen beklede haard. Het zijn overblijfselen van huizen en/of bijgebouwen in houtskeletbouw aan de achterzijde van de bebouwing langs het Kerkplein, de voormalige "Markt". Funderingssleuven, poeren, balkindrukken of andere resten van opgaande constructies zijn niet gevonden. Aan de oostzijde van de weg lijken de resten ondanks hun ondiepe ligging redelijk goed geconserveerd, onder meer omdat zij afgedekt zijn door latere bebouwing met overwegend lichte en ondiepe funderingen en nauwelijks onderkeldering. Ten westen van de weg zijn de bebouwingsresten alleen in de meest noordelijke zeven meter goed geconserveerd door afdekking door latere ophogingslagen. Ten zuiden daarvan zijn alle eventuele sporen door latere kelders en de sloop daarvan verdwenen.

In het oostelijk deel van het plangebied zijn ten zuiden van de bebouwingssporen achtererf-verschijnselen aangetroffen in de vorm van een tweetal kuilen waarvan de bodem en de wanden bekleed waren met een dunne laag beer of vergane plantenresten. Deze kuilen waren verschillend van afmeting en kunnen een verschillende functie hebben gehad hadden, zoals beerkuil onder een gemak of een ambachtelijke functie, zoals een looi- of vollerskuil.

5 Archeologische waardering en selectieadvies

5.1 Waardering volgens specificatie VS 06

Om tot een afgewogen oordeel te komen over de archeologische waarde van een archeologisch interessante locatie dient volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) een vastomlijnde procedure te worden gevolgd. Eerst dient een standaard scoringstabel ingevuld te worden. Aan de hand van een aantal parameters, te weten beleving, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit, wordt de score bepaald.

Bij een middelmatige tot lage score (vier punten of minder) voor beleving en fysieke kwaliteit, wordt naar de inhoudelijke kwaliteitscriteria gekeken om te bekijken of de vastgestelde vindplaatsen behoudenswaardig zijn. Indien te verwachten is dat op één van deze criteria hoog wordt gescoord, worden de archeologische vindplaatsen behoudenswaardig geacht. De wijze waarop deze waardering tot stand is gekomen is terug te vinden op de website van de SIKB (www.SIKB.nl).

Binnen het plangebied zijn twee verschillendsoortige overblijfselen aangetroffen uit verschillende perioden en op verschillende diepten. Deze zullen afzonderlijk gewaardeerd worden.

Mogelijk wallichaam uit de middeleeuwen

Bij de waardering is uitgegaan van de interpretatie van de aangetroffen ophoging als een 13^e eeuwse burchwallichaam omdat de kans daarop groot is.

Beleving

Bij beleving gaat het om zichtbare monumenten waarbij de criteria schoonheid en herinnering gebruikt worden. Het veronderstelde wallichaam is slecht herkenbaar vanaf de grond, zij het als talud van het havenbekken. Daarom zijn deze criteria hier niet toegepast.

Fysieke kwaliteit

De gaafheid is redelijk, aangezien enerzijds mogelijk een aanzienlijk deel van de veronderstelde wal boven het huidige maaiveld verdwenen is. Anderzijds is de aangetroffen ophoging onder het huidige maaiveld redelijk intact en zijn de top en het talud slechts in beperkte mate en oppervlakkig aangetast door latere ingravingen. De conservering is goed.

Inhoudelijke kwaliteit

Binnen de inhoudelijke kwaliteit staan vier criteria centraal: zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit. Een tot bijna twee meter hoog, geconserveerd aarden burchwallichaam uit de late middeleeuwen is niet uniek maar wel zeldzaam in Nederland. Mede daarom zou het mogelijke wallichaam een hoge informatiewaarde hebben, niet alleen voor de stadsgeschiedenis, maar ook op nationaal niveau voor de kennis van middeleeuwse burchten. Als onderdeel van het burchtcomplex met een belangrijke rol binnen het grotere geheel van de stadskern is de ensemblewaarde hoog. Over de representativiteit kunnen aan de hand van het huidige onderzoek geen uitspraken gedaan worden. Het aantal vergelijkbare monumenten is relatief klein. Ook een grootschalige, schoonzandige terreinophoging zou een hoge informatie- en ensemblewaarde hebben op lokaal niveau. De zeldzaamheid en representativiteit zijn beiden als gemiddeld tot iets boven gemiddeld in te schalen.

Op basis van het bovenstaande kunnen de aangetroffen ophogingen, zowel in het geval van een terreinophoging, als in het geval van een burchtwal, als behoudenswaardig geclassificeerd worden.

Post-middeleeuwse bewoningsresten.

Beleving

Aangezien geen zichtbare monumenten zijn aangetroffen zijn de belevingscriteria niet van toepassing.

Fysieke kwaliteit

De fysieke kwaliteit van de postmiddeleeuwse resten is normaal tot matig. Ten westen van de weg zijn eventuele resten grotendeels verstoord door latere kelders; ten oosten van de weg zijn zij in beperkte mate aangetast door latere funderingen. De conservering van de resten is door het ontbreken van balkindrukken, poeren en andere sporen van opgaande constructies matig vergeleken met elders aan te treffen resten.

Inhoudelijke kwaliteit

De zeldzaamheidswaarde van de aangetroffen bewoningsresten is laag. Zowel leemvloeren als met beer- of plantenresten beklede kuilen uit de nieuwe tijd zijn allerm minst zeldzaam. De informatiewaarde is navenant laag, mede door de matige conservering, maar kan verhoogd worden tot matig als de resten deel uitmaken van havezathe-terreinen in de stad. Het zelfde geldt voor de ensemblewaarde. De resten zijn niet karakteristiek Voor het bijzondere karakter van Vollenhove als stad van aristocratische paleizen zijn de aangetroffen resten alleen als onderdeel van Havezathe-terreinen als karakteristiek te beschouwen, waarbij de aangetroffen resten als randverschijnselen daarvan voor Havezathe-terreinen weer minder kenmerkend lijken. De resten stammen bovendien niet uit een bloeiperiode van de stad te stammen, maar uit een periode van stagnatie en verval. De representativiteitswaarde is daarom laag.

Op basis van het bovenstaande kunnen de aangetroffen, postmiddeleeuwse bewoningsresten als niet behoudenswaardig geclassificeerd worden. Daarentegen kunnen eventuele beerputten met goed geconserveerde, primaire vulling wel een hoge informatiewaarde hebben ten aanzien van de contemporaine leefomstandigheden in Vollenhove en een hoge ensemblewaarde. Zij zijn daarom als behoudenswaardig te beschouwen. De aanwezigheid van dergelijke beerputten op het terrein is bij het onderzoek niet vastgesteld, maar niet uit te sluiten.

5.2 Selectieadvies volgens specificatie VS 07.

Binnen de grenzen van het plangebied bevindt zich een behoudenswaardige terreinophoging en mogelijk burchtwallichaam. Aanbevolen wordt een non-destructief onderzoek in te (laten) stellen naar dit mogelijke wallichaam ten einde beheer- en inrichtingsmaatregelen te nemen ter fysieke bescherming in het geval dat vastgesteld wordt, dat sprake is van een 13^e eeuwse burchtwal. Zolang fysieke beschermingsmaatregelen niet van kracht zijn, wordt aanbevolen de terreinophoging in situ te behouden en bodemingrepen die het mogelijke wallichaam verder aantasten zoveel mogelijk te vermijden. Waar dat niet mogelijk is, wordt aanbevolen het aan te tasten deel *ex situ* veilig te stellen door middel van een definitieve opgraving van het te verstoren gedeelte. Daarbij behoeft het begrip verstoring in dit geval enige nuancering. Het verlies aan waarde van het ophogings- of wallichaam door aantasting binnen het plangebied wordt mogelijk beperkt, doordat slechts een klein deel van het veronderstelde wallichaam binnen het plangebied ligt. Daarnaast is de bovenzijde van het aanwezige deel niet gaaf door aantastingen van beperkte omvang en diepte en is dit vermoedelijk niet de oorspronkelijke bovenzijde van een eventuele wal.

Om die redenen wordt aanbevolen om het bouwen op palen binnen het plangebied onder bepaalde voorwaarden toe te staan, waarbij een hoge palendichtheid en hei- en gietpalen vermeden dienen te worden. Voor het uitgraven van bouwputten tot de geplande diepte van 3,49 m + N.A.P. ten oosten van de weg "Haven" wordt archeologische begeleiding onder protocol opgraven aanbevolen. Wanneer daarbij beerputten

Project : Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Haven 27-29 te Vollenhove
Kenmerk : S100199

aangetroffen worden die onder het ontgravingsniveau door een paal geraakt worden, is het palenplan aan te passen of de beerput volledig op te graven.

Bovenstaand advies vormt een zogenaamd selectieadvies. Met nadruk willen wij de opdrachtgever erop wijzen dat dit selectieadvies nog niet betekent dat er al bodemverstorende activiteiten of daarop voorbereidende activiteiten kunnen worden ondernomen. De resultaten van dit onderzoek zullen worden getoetst door de bevoegde overheid (Gemeente Steenwijkerland), die op basis van het uitgebrachte advies een selectiebesluit zal nemen. Geadviseerd wordt daarom om contact op te nemen met de Gemeente Steenwijkerland.

Er is getracht een zo gefundeerd mogelijk advies te geven op grond van de gebruikte onderzoeksmethoden. De aanwezigheid van archeologische sporen of resten in het plangebied kan nooit volledig worden uitgesloten. Synthegra wil de opdrachtgever er daarom op wijzen dat men bij bodemverstorende activiteiten alert dient te zijn op de aanwezigheid van archeologische waarden. Mochten er tijdens de geplande werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen, dan geldt conform artikel 53 van de Monumentenwet 1988 een meldingsplicht bij de bevoegde overheid, de Gemeente Steenwijkerland.

Project : Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Haven 27-29 te Vollenhove
Kenmerk : S100199

Literatuur

- Bakker de, H en J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.
- Bongers, J.M.G., 2010, Vollenhove, Haven 9 & 11 (Gemeente Steenwijkerland, Ov.) Een inventariserend Archeologisch Veldonderzoek (Steekproefrapport 2010-04/02), Zuidhorn.
- Emaus, A.A.G., A. Buesink & H. Kremer. 2004, *Inventariserend Veldonderzoek (IVO), Haven 27, 28 en 29 te Vollenhove*, (Synthegra-Rapport 174115), Zelhem.
- Halbertsma, H., z.j., *Vollenhove's oudste historie in het licht der kerk-opgravingen*, in: M.C. Verhoeven-Zwaan (eind-red.), *De Grote Kerk van Vollenhove door de eeuwen heen...*, z.p., 13-23.
- Olde Meijerink, L.H.M., 1985, *Het ontstaan en de ruimtelijke ontwikkeling van Vollenhove*, in: V.T. van Vilsteren & D.J. de Vries, *Van Beek en land en mensenhand*, Utrecht. 101-118.
- Mooijweer, J., 2007, *Vollenhove, stedelijk verblijf van bisschop, ridder en visser*, in: Overijsselse Historische Bijdragen 122, 2007, 149-157.
- Mulder de, E.F.J., M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten
- Nederlands Normalisatie-instituut, 1989: *NEN 5104: Geotechniek - Classificatie van onverharde grondmonsters.*, Delft.
- Nieuwenhuis, M., 2010: *PvE Steenwijkerland, Vollenhove, Haven 27-29*.
- Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer, 2010: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2*. SIKB, Gouda.
- Topografische dienst, 1998: *Top25 raster*

Bijlagen:

Bijlage 1: Puttenkaart

Puttenkaart

Haven 27, 28 en 29 te Vollenhove

schaal: 1:100

Legenda

Vlakken

Vlakken		1a	3,05 Hoogte (in m. +NAP)	
	1, niveau 1			1b
	1, niveau 2			1c
	1, niveau 3			1d

S100199 IVO-P_15112010_JH_1.0

521680

521670

Haven

Werkput 1

Werkput 2

0 1 2 4 Meter

192910

192920

Bijlage 2: Allesporenkaart

Allesporenkaart

Haven 27, 28 en 29 te Vollenhove

schaal: 1:100

Legenda

- ▲ Vondst
- Ligging profiel
- Vlaktekening

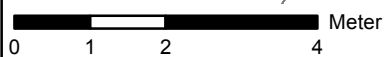
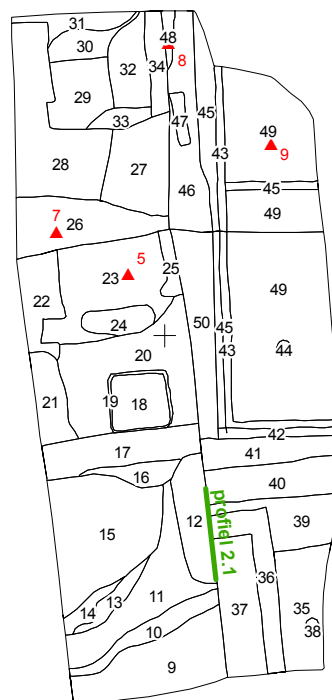
S100199 IVO-P_15112010_JH_1.0

521680

521670

Haven

192910

192920

Bijlage 3: Profieltekeningen

Profielen

Haven 27, 28 en 29 te Vollenhove

schaal: 1:50

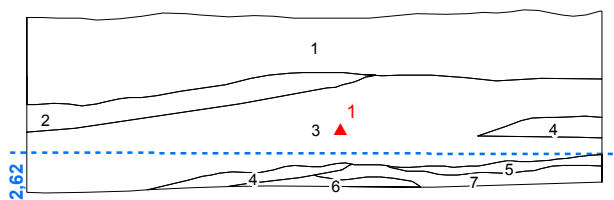
Legenda

- ▲ Vondst
- Hoogtelijn (in m. +NAP)
- Profieltekening

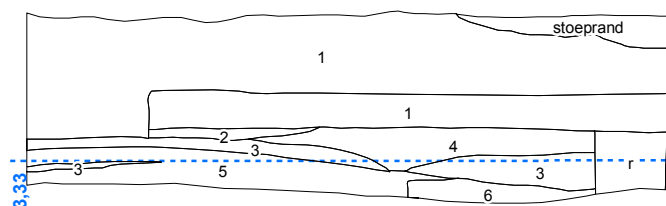
S100199 IVO-P_15112010_JH_1.0

Werkput 1

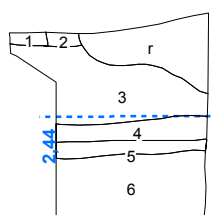
profiel 1.1

profiel 1.2

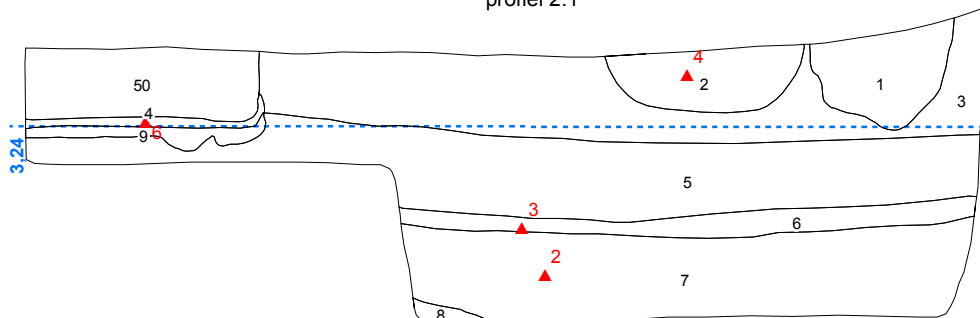

profiel 1.3

Werkput 2

profiel 2.1

Bijlage 4: Vondstdeterminatielijst

Vondstnummer	put	Haven vlak	spoor	profiel	laag	materiaal	categorie	aantal	gewicht	fragment	type baksel	herkomst	maakwijze	magering	afwerking	versiering	vorm	vorm details	bijzonderheden	begin datering	eind datering
S100199	1	1	1	1.1	3	KER	aw	1	10,1	wand	Paffrath	Rijnland	hgv	grof zand					opspit	900 n.Chr	1200 n.Chr
	1	1	1	1.1	3	KER	aw	1	2,7	wand	Faience	Nederland	mal		tinglazuur, kobalt		bord			1750 n.Chr	1850 n.Chr
	1	1	1	1.1	3	KER	aw	1	2,8	bodem	porselein	Europa	mal		veldspaatzglazuur		kop	kleine standing		1800 n.Chr	1900 n.Chr
	1	1	1	1.1	3	KER	aw	2	15,4	rand	industrieel wit	Nederland	mal		loodglazuur		bord	sterk golvende rand		1850 n.Chr	1900 n.Chr
	1	1	1	1.1	3	KER	aw	2	14,7	wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur					1800 n.Chr	1900 n.Chr
	2	2	1	2.1	7	SLE		1													
	2	2	1	2.1	7	ODB	rund	1		metatarsus											
	2	2	1	2.1	7	KER	aw	1	78,3	bodem	Pingsdorf	Rijnland	ged				kan, pot	standing		1100 n.Chr	1250 n.Chr
	3	2	1	2.1	6	SLE		2													
	3	2	1	2.1	6	KER	aw	1	38,2	bodem	Pingsdorf	Rijnland	ged					standing		1100 n.Chr	1250 n.Chr
	3	2	1	2.1	6	KER	aw	1	24,1	rand	proto-steengoed	Rijnland	ged				kan	dakrand		1200 n.Chr	1280 n.Chr
	3	2	1	2.1	6	STU	bouwmat	1		bouwsteen										900 n.Chr.	1500 n.Chr.
	3	2	1	2.1	6	KER	bouwmat	1		baksteen										1230 n.Chr.	1500 n.Chr.
	4	2	1	2.1	2	KER	aw	2	30,1	wand, rand	steengoed	Siegburg	ged				kan	fijne scherpe draairillen		1300 n.Chr	1400 n.Chr
	5	2	1	23		GLS		1													
	5	2	1	23		KER	aw	1	20,4	rand	steengoed	Rijnland	ged		zoutglazuur	applique	kan			1550 n.Chr	1700 n.Chr
	6	2	1	2.1	4	KER	aw	3	20,7	wand	steengoed	Siegburg	ged				kan	fijne scherpe draairillen		1300 n.Chr	1400 n.Chr
	7	2	1	26		KER	pijpaarde	1	7,4	fragment	pijpaarde	Nederland	mal			stempel	pijp	smalle ketel	hielmerk met haan	1700 n.Chr	1750 n.Chr
	7	2	1	26		KER	bouwmat	1	22,3	fragment	witbakkend	Nederland	mal				tegel			1600 n.Chr	1850 n.Chr
	7	2	1	26		KER	aw	2	14,8	wand, rand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		pot			1500 n.Chr	1700 n.Chr
	7	2	1	26		MXX		1													
	8	2	1	48		KER	aw	2	3,2	rand	industrieel wit	Nederland	mal		loodglazuur, kobalt		schotel			1850 n.Chr	1900 n.Chr
	8	2	1	48		SLAK		1													
	9	2	1	49		KER		3	7,6	wand	industrieel wit	Nederland	mal		loodglazuur					1850 n.Chr	1900 n.Chr
	9	2	1	49		KER		1	6,2	wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur					1800 n.Chr	1900 n.Chr